

А.А. Бухаева^{1*} , Е.М. Айтказин²

*Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан;
(E-mail: Buhaeva_72@mail.ru)*

*«Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі, Семей, Қазақстан
Scopus Author ID: 57221718110, ORCID ID: 0000-0002-2509-7748
ORCID ID: 0000-0002-3075-4386*

Қазақстан Республикасында тұрақты мемлекеттік сатып алуды заңнамалық қамтамасыз етудің сұрақтары

Мақалада экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілерді ескере отырып, мемлекеттік қажеттіліктер үшін сатып алуды жүзеге асырудың немесе «тұрақты мемлекеттік сатып алудың» елімізде жұмыс істеуінің құқықтық негіздеріне шолу жасалған. Тұрақты мемлекеттік сатып алуларды қолдану бүкіл әлемде қарқын алуда. Соңғы онжылдықта көптеген мемлекеттер осы сатып алу түрлерін дамытуға итермелейтін заңдар қабылдады. Қазақстан бұл үрдістен қалыс қалмай, өз заңнамасын жетілдіру әрекеттерін жалғастыруда. Талқыланып жатқан мемлекеттік сатып алу саласындағы «бағытты өзгертуге» арналған заң жобасының жақсы ниетіне қарамастан, заңнамалық өзгерістердің іс жүзінде қалай жүзеге асатыны туралы бірнеше мәселелер түсініксіз қалып отыр. Қолданыстағы заңнама болса тұрақты мемлекеттік сатып алудың жекелеген құрамдас бөліктерін ғана қамтиды. Сол себепті, мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін еліміздің заңнамасына тұрақты мемлекеттік сатып алу қағидаттарын пайдалану тұрғысынан шолу жасау арқылы оның іс жүзінде қолданылуына баға беру, сонымен қатар жалпы тұрақты мемлекеттік сатып алу концепциясын заңнамалық қамтамасыз ету мүмкіндіктерін зерттеу мақсатында мақаланың авторлар тобы қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізген. Талқыланып жатқан жаңа заң жобасын ескере отырып аталған институттардың елімізде дамуына байланысты болжамдар жасалынған. Шет елдердегі сәтті тәжірибелерде қарастырылған. Мақала авторлары тұрақты мемлекеттік сатып алулар экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің, экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің маңызды құралы болып табылатындығын ескере келе, елімізде оны кеңінен қолдану маңызды қажеттілік деген тұжырым жасаған. Осы саланы дамыту мен заңнаманы жетілдіру үшін қажет шаралар ұсынылған.

Кілт сөздер: тұрақты мемлекеттік сатып алулар, мемлекеттік сатып алулар, өнім беруші, қоршаған ортаны қорғау, экономикалық аспекті, әлеуметтік аспекті, өлшемшарттар, гринвошинг, тұрақты даму, инновация.

Kipicne

Тұрақты мемлекеттік сатып алуларды қолдану бүкіл әлемде қарқын алуда. Соңғы онжылдықта көптеген мемлекеттер осы сатып алу түрлерін дамытуға итермелейтін заңдар қабылдаған. Тұрақты мемлекеттік сатып алулар арқылы мемлекет өзінің негізгі саяси мақсаттарын жүзеге асыра алады. Ол мемлекеттік органдарға ауаның ластануын азайтуға, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға және қайта өңдеу саласын дамытуға мүмкіндік береді. Оң әлеуметтік нәтижелерге кедейлікті азайтуды, әділеттілікті нығайтуды және негізгі еңбек стандарттарының сақталуына қол жеткізуді жатқызуға болады. Экономикалық тұрғыдан алғанда, мұндай сатып алу түрлерін белсенді қолдану арқылы мемлекеттік кірісті арттыруға, шығындарды азайтуға және жаңа технологиялардың енуіне ықпал етуге болады.

Қазақстан Республикасында тұрақты сатып алулар аз зерттелген. Осы зерттеу мемлекеттік сатып алу кезінде тараптардың қоршаған ортаны қорғау және жаңа жұмыс орындарын құру, экономиканың өсуін ынталандыра отырып, мемлекеттік сатып алуларды жүзеге асырудың экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілерін назарға алу мүмкіндігі тұрғысынан ұлттық заңнамалық базаға жан-жақты шолу жасау, оны жетілдірудің жолдарын ұсынуға ұмтылыс.

Елімізде мемлекеттік сатып алуға қатысты жаңа заң жобасы талқыланып жатқаны белгілі [1]. Мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік компаниялардың сатып алуларына тұрақты мемлекеттік

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: Buhaeva_72@mail.ru

сатып алудың қағидаттарын ескере отырып, сатып алуды көздейтін жаңа талаптарды енгізу жоспарлануда. Сондықтан да, бұл бағыттағы жұмыс тоқтамайды, тиісті заңнаманы жетілдіру жалғасын табады деп болжаймыз. Зерттеу тақырыбының өзектілігі де осы сатып алу түрін реттейтін заңнаманы жетілдіру әрекеттерінің жалғасуында болып отыр. Жалпы, мемлекеттік сатып алу жүйесінің соңғы жылдары қарқынды реформалануы осы бағытты зерттеуге деген ғылыми қызығушылықты арттыруда [2; 81], [3; 23], [4; 25].

Мемлекеттік сатып алу саласындағы «бағытты өзгертуге» арналған заң жобасының жақсы ниетіне қарамастан, заңнамалық өзгерістердің іс жүзінде жүзеге асуына қатысты бірнеше сұрақтар түсініксіз қалып отыр. Бірнеше факторлар тұрақты сатып алудың қозғаушы күші ретінде анықталса, оларды іс жүзінде қолдану жағы аталған сатып алу түрлерін дамыту жолындағы күрделі тосқауыл секілді көрінеді. Сондықтан, тұрақты мемлекеттік сатып алуларды тәжірибеде іске асыруға қатысты білім әлі де жеткіліксіз деп санаймыз.

Мақаланың мақсаты — мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін еліміздің заңнамасындағы тұрақты мемлекеттік сатып алулардың бар қағидаттарына шолу жасау арқылы олардың іс жүзінде қолданылуына баға беру, сонымен қатар жалпы тұрақты мемлекеттік сатып алу концепциясын заңнамалық қамтамасыз ету мүмкіндіктеріне талдау жасау.

Әдістер мен материалдар

Зерттеу барысында жалпы зерттеу әдісімен қатар салыстырмалы әдіс қолданылды.

Зерттеу әдісі қолданыстағы заңдардың мазмұнын түсіну мақсатында құқықтық базаны талдау және жалпы сипаттау үшін пайдаланылды. Осы әдіс арқылы халықаралық және ұлттық заңнамалардың тұрақты сатып алуды жүзеге асырудың тиімділігі тұрғысынан зерттеу мүмкін болды.

Салыстырмалы әдіс заңнамалық нормалардың ерекшеліктерін салыстыра отырып, ұлттық нормалар контекстінде халықаралық заңнаманы іске асырудың орындылығын талқылауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы әдістің арқасында ортақ белгілері бар ұғымдарға, сондай-ақ бір нормативтен екіншісіне өзгертін нормаларға анықтамалар берілді.

Мақаланы әзірлеу үшін материалдар ретінде Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін нормативтік база, «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заңның жобасы, шет елдердегі тұрақты мемлекеттік сатып алулардың заңнамалық негіздері, ұлттық заңдар, зерттеулер мен статистикалық мәліметтер пайдаланылды.

Нәтижелер

Тұрақты мемлекеттік сатып алуларды табысты қолданудың басты шарттары — бұл саяси ерік пен мемлекетте нақты құқықтық реттеу механизмінің болуы. Тұрақты даму саясатының көріністері жекелеген қазақстандық нормативтік құжаттарда болуына қарамастан, тұрақты мемлекеттік сатып алуларды ұлттық нормативтік құқықтық базаға интеграциялау жүзеге аспаған. Ұлттық заңнама тұрақты мемлекеттік сатып алудың ұғымы мен қағидаттарын ашпайды. Экономикалық және әлеуметтік аспектілердің элементтері кейбір бағыттар бойынша кездесетін болса, экологиялық талаптар мүлдем сирек кездесетін үзінділер түрінде ғана бар. Бұл өнім берушілердің мемлекеттік сатып алу жүйесін «жасыл» өнімді өндіруді ынталандыру құралы ретінде пайдалануы үшін жеткіліксіз.

Аталғандарға қарамастан, мемлекеттік сатып алуларға тұрақты даму қағидаттарын енгізу қажет және мүмкін деп санаймыз.

Халықаралық тәжірибені талдау нәтижелеріне келетін болсақ, мемлекеттерде тұрақты мемлекеттік сатып алуды енгізу үшін құқықтық базаны қалыптастыру әртүрлі жолмен жүргізілуде. Көбінесе, оның ережелері мемлекеттік сатып алу заңнамасына немесе табиғатты қорғау құқығына енген. Мемлекетаралық және мемлекеттік деңгейде тұрақты мемлекеттік сатып алуды реттеу оны енгізу сұрақтарын реттейтін стратегиялық құжаттар мен құқықтық актілерді қабылдау жолымен жүзеге асырылуда. Кейбір мемлекеттерде тұрақты мемлекеттік сатып алулардың қағидаттары тауарлардың жекелеген топтарын сатып алу кезінде қолданылса, тағы бір елдерде ол кешенді түрде енгізілген және өнімдердің кең спектрін қамтиды. Мемлекеттер халықаралық бағдарламалармен үйлесетін, ұлттық ерекшеліктерге бейімделген стандартты құралдар жиынтығын қолдануға тырысуда.

Еуропалық тәжірибе көрсеткендей, тұрақты сатып алулар бұл ең алдымен экологиялық «жасыл» сатып алулар. Соңғы 15 жыл бойы тұрақтылық элементтерін үздіксіз енгізудің арқасында

мемлекеттердің экологиялық таза тауарларды сатып алуы қалыпты құбылысқа айналған. Бұл тұрғыдан қарағанда Қазақстан экологиялық сатып алу тәжірибесін енді ғана енгізе бастаған елдердің қатарында.

Шет елдердегі жағдай. Шет елдердегі жағдайға келетін болсақ, тұрақты сатып алулар негізінен дамыған елдерде қолданылады. Бұл ретте әртүрлі елдерде мұндай сатып алу түрін енгізу дәрежесі мен қолдану тәжірибесі әртүрлі, ол мемлекеттердің ұлттық ерекшеліктері мен ұстанатын мемлекеттік саясатына тікелей байланысты. Кейбір мемлекеттер тұрақты мемлекеттік сатып алуларды өзінің бүкіл аумағында пайдаланса, тағы бір елдер жергілікті муниципалды деңгейде жүзеге асыруда. Басқа мемлекеттерде аталған қағидаттар тауарлардың жекелеген топтарын сатып алу кезінде қолданылса, өзге елдерде тұрақты мемлекеттік сатып алулар кешенді түрде енгізіліп, өнімдердің кең спектрін қамтиды. Мемлекеттер халықаралық бағдарламалармен үйлесетін, ұлттық ерекшеліктерге бейімделген стандартты құралдар жиынтығын қолдануға тырысуда [5, 155].

Тұрақты сатып алуды заңнамалық реттеу бойынша Еуропалық одақ алдыңғы қатарда, оған мүше мемлекеттерде «жасыл» сатып алуларды қолдану алдыңғы қатарға қойылған. Еуропалық одақта мемлекеттік сатып алулар жыл сайынғы мемлекеттік шығындардың едәуір бөлігін қамтиды және мүше мемлекеттердегі ЖІӨ-нің шамамен 20 % құрайды [6].

2001 жылдан бастап Еуропалық одақтың бірқатар елдерінде заңдар бірінші кезектегі маңыздылықта реттейтін бірқатар салаларды анықтады, оларға: климаттың өзгеруі, қоршаған ортаны қорғау, адам денсаулығы және өмір сапасы, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және қалдықтарды жою мәселелерін шешу кірді.

2008 жылы Еуропалық комиссия қоршаған ортаны жақсарту мақсатында мемлекеттік сатып алу процесінде қоршаған ортаға әсерді азайту және тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу кезінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы инновацияларды қолдануды ынталандыру үшін «жасыл» сатып алуды пайдалану міндеттілігін бекітті.

Сонымен қатар, Еуропалық одақта мемлекеттік сатып алу кезінде тұрақтылықты (экологиялық таза, әлеуметтік жауапкершілік) қолдану тиімділігін бағалау өлшемшарттары бар. Одақтағы тұрақты мемлекеттік сатып алулардың құқықтық негізін құрайтын құжаттарға 2014/25/ЕО коммуналдық қызметтер, энергетика, көлік және пошта қызметтерін сатып алу туралы Директивасы [7] мен Тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу ережелерін реттейтін 2014/24/ЕО Директивасын жатқызуға болады [8]. Аталған құжаттар сатып алу процесіне экологиялық талаптар мен өлшемшарттарды енгізу мүмкіндігінің нақты көрсеткіштерін қамтиды. Директивалар жеңімпаз өтінімді анықтау кезінде қолданылуы мүмкін сатып алу рәсімдеріне экологиялық, әлеуметтік және еңбекті қорғау талаптарын енгізуді мемлекеттерге міндеттейді.

Сатып алу қағидалары шағын және орта бизнесті қолдауды, экологиялық таңбалауды дамытуды, өнімнің өмірлік циклінің құнын пайдалануды көздейді. Директивалар тек ұсынып қана қоймай, сатып алушы органдарды тұрақты сатып алудың талаптары мен шарттарын сақтауды міндеттейді. Бекітілген талаптарды Еуропалық одаққа мүше ұлттық сатып алу режимдері міндетті түрде ескерулері тиіс.

Аталған Директивалардан басқа, Еуропалық одақта тапсырыс берушілерге тұрақты мемлекеттік сатып алуды қолдануға арналған түрлі әдістемелік материалдар да бар. Мұндай маңызды құралдар мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде қолдануға ұсынылатын экологиялық өлшемшарттардың тізімін анықтайды, өнімге қойылатын талаптар мен келісімшартты жасасу үлгілерін ұсынады.

2005 жылы Нидерланды Үкіметі өкілдер палатасының экологиялық таза тауарлар мен қызметтер нарығын ынталандыру және үлгі болу үшін мемлекеттің сатып алу қабілетін пайдалану туралы ұсынысын қабылдады. Нәтижесінде ұлттық және жергілікті провинциялық билік үшін экологиялық қауіпсіз сатып алу саясаты қабылданып, жүзеге асырыла бастады. Содан бері тұрақты мемлекеттік сатып алу Нидерланды мемлекетінде «жасыл» мемлекеттік сатып алу саясатын, биологиялық материалдарға негізделген мемлекеттік сатып алуды, халықаралық әлеуметтік өлшемшарттарды қамтитын көп өлшемді саясатқа айналды [9; 3].

Ұлыбританияда тұрақты сатып алулардың дамуын қамтамасыз ету жөніндегі «Ұлттық іс-қимыл жоспарлары» іске асырылуда. Онда Тұрақты даму стратегиясында белгіленген қағидаттар көрсетіледі және мемлекеттік органдардың инвестициялық келісімдер жасасу кезінде тұрақты даму талаптарын қалай ескеру керектігі айқындалады.

Ұлыбританиялық заңдар келесідей мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған:

- 1) үкіметтік және қоғамдық ғимараттарды салу және оларға қызмет көрсету кезінде экологиялық зардаптарды барынша азайтуға;
- 2) мемлекеттік ресурстарды неғұрлым тиімді пайдалануға ықпал етуге;
- 3) барлық сатып алушылар үшін құны мен тұрақтылық қағидаттарын неғұрлым ескере отырып, инновацияларды дамытуға және өнім өндіруге нарықты ынталандыруға;
- 4) Үкімет пен мемлекеттік сектордың өз сатып алуларымен елдің тұрақты дамуына үлкен үлес қосатынын көрсету, сол арқылы бизнес пен қоғам үшін үлгі болу.

Іс-қимыл жоспарында Ұлыбританияда мемлекеттік сектор сатып алатын 174 өнімнің ішінен 10 басымдық берілетіні көрсетілген және оларды сатып алу тұрақтылық қағидаттарын бірінші кезекте қолдануды жүзеге асыру ретінде бағаланады.

Қытайда мемлекет өндірісі теріс экологиялық салдар әкелетін компаниялардан өнім сатып ала алмайтыны жөнінде бекітілген ережелер бар. Мемлекеттік сатып алушылар қоршаған ортаны қорғау талаптарын орындайтын өндірушілерді ынталандыру және қолдау, оларға мемлекеттік сатып алу шеңберінде өнімді жеткізуге келісімшарттар жасауға мүмкіндік беру арқылы қоршаған ортаны қорғау талаптарын енгізіп келеді. Елде сатып алуларды жүргізу кезінде ресурстарды, энергия мен суды үнемдеу арқылы өндірілетін өнімдерді сатып алуға және мемлекеттік деңгейде экологиялық тазалықтың насихатталуына баса назар аударылады.

Сонымен қатар, мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін негізгі заңға қосымша Қытай кәсіпорындары өндіретін, өндірісінде энергия үнемделетін тауарлардың тізімі бекітілген. Тапсырыс берушілер үшін аталған тізімде көрсетілген санаттардан тауарлардың белгілі бір санын сатып алу міндетті талап болып табылады [10].

Бразилияда мемлекеттік сатып алулар «Тендерлер және әкімшілік келісімшарттар туралы» Заңмен [11] реттеледі. Сонымен қатар, мемлекеттік тапсырыс берушілерді отандық өндірушілерден өнім сатып алуға міндеттейтін жарлық бар. Бұл талаптар барлық мемлекеттік органдар, мемлекеттік кәсіпорындар мен мемлекеттік университеттерге қатысты қолданылады. Өнімдер тізіміне компьютерлер, телекоммуникациялық жабдықтар, микроэлектроника, бағдарламалық жасақтама және онымен байланысты қызметтер кіреді. Бразилияда экологиялық қауіпсіздік тұрғысынан халықаралық міндеттемелердің болуына байланысты елде осы мәселелерді реттейтін бірқатар президенттік жарлықтар қабылданды, оларға сәйкес Амазонка аймағынан озонды бұзатын заттар мен заңсыз ағаш сатып алуға тыйым салынды.

Жапонияның қолданыстағы заңнамасы мемлекеттік сатып алулар кезінде Ұлттық экологиялық сертификаты бар тауарларға артықшылық береді.

АҚШ-та Қоршаған ортаны қорғау агенттігінің «Экологиялық артықшылықты сатып алу бағдарламасы» бар. Ол сатып алушыларға экологиялық талаптарға сай болуды міндеттеп, сол арқылы «жасыл өнім» нарығын ынталандыруға көмектесуде [10].

Тұрақты мемлекеттік сатып алуды қолдану бірқатар мемлекеттерде міндетті, кейбірінде ерікті (негізінен Латын Америкасы елдерінде, сондай-ақ Хорватия, Испания және Швейцарияда) немесе аралас болып табылады. Қолдану міндеттемесінің аралас түрінде әр түрлі нұсқалар бар, мысалы, тұрақты мемлекеттік сатып алуды қолдану ұлттық деңгейде ерікті, ал жергілікті жерде міндетті болуы мүмкін немесе тұрақтылық талаптарына сәйкес келетін тізімге енген өнімнің бір тобын сатып алу міндетті болса, келесі тобын таңдау ерікті болуы мүмкін.

Швецияда мемлекеттік органдар тек экологиялық таза көлік құралдарын сатып ала алады. Мальтада энергияны үнемдейтін мектептер салу, Португалияда энергияны үнемдейтін жарықтандыруды сатып алу және Испанияда энергияны үнемдейтін ақпараттық технологиялар жабдықтарын сатып алу міндеттілігі секілді көптеген басқа да мысалдар бар [12; 319].

Талқылаулар

Тұрақты сатып алулар тек сатушы мен сатып алушы үшін ғана емес, сонымен қатар қоғам мен ел экономикасы үшін де пайдасы зор. Сатып алынатын тауарлардың өмірлік циклі құнын ескеру негізінде қалыптасатын баға мен сапаның арақатынасын қамтамасыз ететін, қоршаған ортаға келтірілетін зиянды барынша азайта отырып өндірілетін тауарлар, қызметтер мен жұмыстарға деген қажеттіліктерді қанағаттандыратын процесс. Өзгеше айтқанда, тауарлар, жұмыстар мен қызметтерді сатып алу кезінде олардың бүкіл өмірлік циклінің құнын ескеретін сатып алу түрлері болып табылады және сатып алу саясатын әзірлеу процесінде тауарлардың экономикаға, қоғамға және қоршаған ортаға тигізетін әсерін ескеруді талап етеді [13; 45].

Тұрақты мемлекеттік сатып алуларды қолдану бүкіл әлемде қарқын алуда. Соңғы онжылдықта көптеген үкіметтер мемлекеттік органдарды осы сатып алу түрін дамытуға итермелейтін заңдар қабылдаған. Саланы зерттеуші шетелдік ғалымдардың пікірінше жалпы идея — мемлекеттік органдарды мәжбүрлейтін нұсқаушы әдістерсіз, жұмсақ түрде тұрақтылықты сақтауға бейімдеу [14; 118]. Тағы бір пікір бойынша, мемлекеттердің алдарына қойған мақсаттарымен тығыз байланысты болуы себепті тұрақты мемлекеттік сатып алулар бүгінгі күнде маңызды стратегиялық рөлге ие болды [15; 274]. Жалпы, соңғы 20 жылда мемлекеттермен мемлекеттік сатып алу жүйесін дамытуда үлкен прогреске қол жеткізілді және мұндай үрдістер тұрақты сатып алулар секілді институттардың пайда болуына септігін тигізді [6; 3].

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына келетін болсақ, негізгі заңда болсын, оған тәуелді қосымша құжаттарда болсын «тұрақты мемлекеттік сатып алулар» ұғымы мен оны тікелей көздейтін қағидаттар қарастырылмаған. «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңда тек экономикалық және әлеуметтік аспектілерге негізделген тұрақтылықтың кейбір жекелеген қағидаттары ғана кездеседі. Мысалы, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңның 4-бабында мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидаттарының бірі ретінде инновациялық және жоғары технологиялық тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу қағидаты бекітілген [16]. Сондай ақ, конкурстарды өткізу кезінде неғұрлым сапалы тауарды, атқарылатын жұмыс пен көрсетілетін қызметті ұсынатын қатысушыны анықтау кезінде өнім берушіде ұлттық стандарттардың талаптарына сәйкес сапа сертификатының болуын және 2020 жылдың 30 желтоқсанында қабылданған Қазақстан Республикасының «Техникалық реттеу туралы» Заңына сәйкес өнімнің экологиялық тазалық стандартына сәйкестігін растауын қоса алғанда, конкурстық ұсынысқа әсер ететін өлшемшарттарды сақтау міндеті белгіленген [17].

Сондай-ақ, экономикалық аспекті элементтерінің бірі болып табылатын мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде сатып алынатын тауарлардың өмірлік циклі құнын ескеру тәртібі де қолданыстағы заңда қарастырылған. Мәселен, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңның 31–3-бабының 1-ші тармағында сатып алынатын тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің өмірлік циклі құнының есептемесі пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің уәкілетті орган бекіткен тізбесі бойынша жүзеге асырылатындығы бекітілген [16]. Осыған сәйкес «Сатып алынатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің өмірлік циклі құнының есептемесі пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу жүзеге асырылатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары — Қаржы министрінің 2022 жылғы 28 қарашада бұйрығы шығып, онда тауарлар тізбегі бекітілген болатын [18].

Алайда, аталған бұйрықта бекітілген тізімдегі тауарлардың саны тым аз.

Қалай болғанда да, жоғарыда көрсетілген талаптар іс жүзінде жұмыс істеп тұрған жоқ, тіпті олар сақталғанның өзінде тұрақты мемлекеттік сатып алу аспектілеріне сай тауарлар мен қызмет түрлерін сатып алуларды ынталандыра алады деп айту қиын. Жоғарыда аталған тізбекке кіретін тауарларға, жұмыстар мен қызметтерге артықшылықтар беріле бермейді, сатып алушы төмен бағаны таңдау міндетімен жүктелген, тиісінше ондай таңдау жасау мүмкіндігі шектеулі.

Жағдайдың өзгеруіне талқыланып жатқан «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заң жобасының қабылдануы күрделі әсер етуі мүмкін.

Елімізде мемлекеттік сатып алуға қатысты жаңа заң жобасы талқыланып жатқаны белгілі. Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында [19] берілген тапсырманы орындау мақсатында «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заңның жобасы [1] әзірленіп, Парламент талқылауына ұсынылған болатын [20]. Заң жобасының мақсаты мемлекеттік сатып алу саласындағы заңнаманы одан әрі жетілдіру болып табылады, оның ішінде сатып алынатын тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің ең төменгі бағасынан қарағанда сапасының басымдығын, сондай-ақ барлық мемлекеттік және квазимемлекеттік ұйымдарды сатып алудың бірыңғай платформасына ауыстыруды көздейді.

Қабылдануы жоспарланып отырған жаңа заң жалпылама негізде болады, яғни, мемлекеттік сатып алу саласының жалпы қағидаларын ғана бекітеді. Ол қабылданған жағдайда әр саланы реттеу үшін жеке ережелер әзірлеу қажет болады. Сондай-ақ, жаңа заң қабылданса «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Кодексіне және өзге де бірқатар заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет болады.

Сатып алуға қатысушыларды тиісті беделіне қарай отырып бағдарлама арқылы автоматты түрде таңдау ұсынылуда. Жеткізуші туралы ақпарат әртүрлі дерекқорларды пайдалана отырып қалыптасатын болады. Бұл ендігі сатып алудың барлық түрлері бойынша баға мен сапа өлшемшарттарын біріктіре отырып, жеткізушілерді автоматты түрде таңдауға көшуге мүмкіндік береді.

Бұл ретте өнім берушілердің рейтингісіне әсер ететін өлшемшарттар ретінде мыналарды ескеру көзделген:

- өнім берушінің мемлекеттік сатып алулардағы немесе квазимемлекеттік сектордың сатып алуларындағы тәжірибесі;
- соңғы бес жылдағы салық берешегінің болмауы;
- соңғы екі жылда борышкерлердің бірыңғай тізілімінде болмауы;
- кері байланыс функционалына сәйкес тауардың сапасына жауаптылығы: тапсырыс берушілерден шағымдардың болмауы;
- соңғы алты жылда әлеуетті өнім берушінің жосықсыз қатысушылар тізілімінде болмауы;
- уақтылы орындалмаған шарттардың саны (соңғы екі жылда);
- мемлекеттік сатып алуға қатысуға берілген өтінімдер саны;
- отандық тауар өндіруші белгісінің болуы;
- жедел қызмет көрсету, жеткізу, кепілдік сапасы;
- қызметкерлерінің орташа жылдық жалақысы.

Сондай-ақ, заң жобасында құрылыс саласында «кілтке дейін» келісімшарттар, яғни ЕРС келісімшарттар жасау мүмкіндігін енгізу ұсынылуда. Ол бойынша жобалауды қоса алғанда құрылыс жұмыстарын бір орындаушы толықтай өзі атқарып шығады.

Мердігер тапсырыс берушіге белгіленген талаптарға сай салынған, пайдалануға дайын объектіні беруге міндеттеме алған кезде осындай шарт түрі жасалатын болады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ЕРС келісімшарттары сапаның кепілі болып табылады [21; 835]. Сонымен қатар ЕРС келісімшарттар жасасу арқылы құрылыс жұмыстарын орындау осы саладағы жекелеген ірі «ойыншылардың» монополиясын болдырмауға көмегін тигізеді деп көзделуде.

Демек, біздің пікірімізше жаңа заң жобасына енгізіліп отырған ең маңызды жаңашылдықтардың бірі экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілерді ескере отырып, тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алуға негізделген «Тұрақты мемлекеттік сатып алу» ұғымының жаңа заң жобасына енгендігі. Мұндай өзгерістердің қажеттілігі елімізде соңғы жылдары жиі талқылана бастаған болатын [22].

Жоғарыда атап өткендей, тәжірибеде тұрақты мемлекеттік сатып алуларды қолдану экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілерді ескере отырып сатып алу арқылы жүзеге асады. Мысалы, әлеуетті өнім берушілерге экологиялық сертификаттың болуы үшін шартты жеңілдіктер беру немесе тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің жекелеген түрлерін тек жергілікті шағын және орта бизнес субъектілерінен, не штатында мүгедек адамдар бар заңды тұлғалардан сатып алуды бекіту және т.б.

Қарастырылып отырған аспектілерді келесідей қысқаша нақтылауға болады:

- экологиялық аспект: «жасыл» сатып алулар, қоршаған ортаны қорғау, жаңартылатын энергия көздері, минималды шығарындылар және кәдеге жарату;
- экономикалық аспект: өмірлік циклдің барлық құнының өлшемшарттары негізінде жеткізушіні таңдау, инновация, шағын және орта бизнесті қолдау және т.б.;
- әлеуметтік аспект: мүгедектігі бар адамдарды және азаматтардың өзге де санаттарын өнім беруші немесе жеткізуші ретінде қолдау.

Бұл ретте, өлшемшарттардың әрқайсысы тиісті салалық уәкілетті органмен оны қолдану тетіктерін ескере отырып, негізгі заңға тәуелді акт түрінде қабылданатын болады.

Сонымен қатар, аталған заңнамалық жаңашылдықтар Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдамасында [23] көзделген мақсаттарға қол жеткізуге көмегін тигізуі тиіс. Е.А. Дюсенов пен А.К. Лямбекованың пікірінше, «жасыл экономикаға» көшу ісінде шешуші фактор — мемлекеттің кешенді экологиялық саясаты болып табылады [24; 82].

И. Онюшева, Д. Ушаков және Х.Т. Ванмен атқарылған Қазақстандағы экологиялық проблемалар және жасыл экономиканың дамуына талдамалық шолуда авторлар Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдамасында ауа ластануының алдын алуға, қалдықтарды кәдеге жаратуға, ауыл шаруашылығын дамытуға, су ресурстарын ұтымты пайдалануға,

энергияны тиімді жұмсауға қатысты мақсаттар мен міндеттерді айқындауға, оларға қол жеткізу шараларына назар аударылды, сондай-ақ халықтың әлеуметтік осал топтарын қорғауға, жаңа жұмыс орындарын құруға назар аударылғандығын атаған. Авторлардың пікірінше «жасыл экономикаға» көшу тұрақты дамудың концептуалды негіздеріне сәйкес келеді. Ал тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу мемлекеттік деңгейде белгіленіп, тиісті шаралар қабылдануда [25; 151].

Осы орайда тұрақты даму мақсаттарын іске асырудың өзекті бағыттарына республикалық және жергілікті деңгейде мемлекеттік экологиялық саясатты белсенді жүргізу, салықтық ынталандыру, ресурс үнемдеуші технологияларды пайдалана отырып өндірілген тауарлар мен қызметтерді көрсетуге байланысты «жасыл» сатып алулар, инновациялық қызметті қолдау, қалдықтарды кәдеге жарату және қайта өңдеу саласында өнім берушілерді таңдау рәсімдерінің ашықтығы, жергілікті атқарушы органдардың тұрғындардың жай-күйі мен қанағаттануы үшін жауаптылығының болуы жатады. Сондай-ақ жаяу және велосипед жолдарын, скверлер мен саябақтар салу бойынша жан-жақты шаралар да осы бағыттағы саясатты жүзеге асырудың бір бөлігі деуге болады [24].

Жаңа «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заң қабылдау міндеті Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қарашағы «Әділетті Қазақстан: бәріміз және әрқайсымыз үшін. Қазір және әрдайым» сайлауалды бағдарламасын іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарына да кірген. Онда басым бағыттар ретінде:

- сатып алынатын тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің, сондай-ақ жергілікті қамтудың ең төменгі бағасынан сапаның басым болуын бекіту;

- барлық мемлекеттік және квазимемлекеттік ұйымдарды сатып алудың бірыңғай платформасына көшіруді көздеу анықталған [26].

Тағы бір ескеретін жағдай, тұрақты мемлекеттік сатып алуды сәтті енгізу еліміздегі экологиялық таңбалау жүйесінің дамуына да тікелей байланысты болуы. Тұрақты мемлекеттік сатып алу аспектілерін қолдану кезінде мемлекеттік сатып алуға қажет тауарлар, жұмыстар мен қызметтердің экологиялық қауіпсіздігін анықтау қажеттілігі артады. Өзекті мәселе осы экологиялық таңбалау төңірегінде болып отыр, оны заңнамалық тану және ынталандыру орындалуы қиын, еліміз үшін күрделі тапсырмаға айналғандай.

Жалпы, бүгінгі таңда I типті экологиялық таңбалау әлемнің 50-ден астам елінде қолданылады. Әр елдің тауарлар мен қызметтерге осы таңбалауды беруге құқығы бар өзінің тәуелсіз сертификаттау органдары бар. Айта кету керек, экологиялық таңбалау тек ішкі немесе аймақтық қана емес, сонымен қатар халықаралық құрал болып табылады. 1994 жылы Дүниежүзілік экотаңбалау қауымдастығы (Global Ecolabelling Network) құрылған болатын [27].

Өнімнің экологиялық тазалығы мен қауіпсіздігіне кепілдік беретін экологиялық таңбалау стандарттарын қолдануға қатысты Қазақстанның экологиялық заңнамасы ерікті сипатта екенін атап өту маңызды. Іс жүзінде елімізде экологиялық таңбалау тек азық-түлік өнімдеріне қатысты қолданылатын жағдай қалыптасты, оның таңбалау тәртібі «Органикалық өнім өндіру туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі [28]. Яғни, жұмыстар мен атқарылатын қызмет түрлерін экологиялық таңбалау елімізде мүлдем қарастырылмаған.

Қазақстан Еуропалық одақ елдеріне органикалық өнімдерді жетекші импорттаушылардың қатарына кіреді. Алайда, ішкі нарық үшін азық-түлік сертификаты бар тауарлар өндіруге қызығушылық өте төмен. Яғни, қазақстандық техникалық регламенттер бойынша экологиялық таза немесе органикалық өнім өндіргісі келетіндер көп емес. Ашыған айтқанда астық пен көкөністерді пестицидтерсіз, ал етті антибиотиктерсіз өсіру қиын және қымбат болып отыр.

Сонымен қатар, Ұлттық аккредиттеу орталығының сарапшылары Қазақстанда гринвошинг трендінің (ағылш. greenwashing, whitewash-қа ұқсас — «ағарту», кейде «жасыл камуфляж») белең алып бара жатқанын атауда. Тауарлар сертификатталмағандығы немесе олардың экологиялық таза екендігі дәлелденбегендігіне қарамастан компаниялар өз өнімдерінің сыртқы қаптамасына «Bio» немесе «Organic» жапсырмаларын жабыстырулары көбейіп кеткен [29].

Қорытынды

Қолданыстағы заңнаманы талдау нәтижесі көрсеткендей елімізде заңды түрде тұрақты мемлекеттік сатып алуды енгізу мен іске асырудың кешенді тәсілі жүзеге аспаған және заңнама тұрақты мемлекеттік сатып алудың жекелеген құрамдас бөліктерін ғана қамтиды. Еліміздегі мемлекеттік сатып алуды реттейтін заңнаманың міндеттері мен қағидаттарын қарастыра отырып, оның даму жолындағы негізгі кедергіні экономикалық даму мәселелерінің қоршаған ортаны

қорғаудан басым болуынан көреміз. Көбінесе, отандық нарықты қорғау мақсатында мемлекеттік саясат отандық тауар өндірушілерге, сондай-ақ отандық жұмыстар мен қызметтерді көрсетушілерге қолдау көрсету қағидаттарын қолданумен шектелуде.

Сонымен, ойымызды түйіндей келе саланы дамыту және заңнаманы жетілдіру үшін қажет келесідей шаралар ұсынамыз:

1) «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңға «тұрақты сатып алу» ұғымын енгізе отырып, «тұрақты сатып алу» қағидатын бекіту қажет. Бұл сатып алуды ұйымдастырушыларға конкурстық құжаттамада жеткізілетін тауарларға, орындалатын жұмыстарға және көрсетілетін қызметтерге қосымша «тұрақты сатып алу» талаптарын көрсету мүмкіндігін береді.

2) Экологиялық аспектілерді енгізу үшін типтік экологиялық талаптар мен өлшемшарттарды әзірлеу мүмкіндігін қарастыру қажет. Экологиялық талаптарды әзірлеу және оларды заңға тәуелді актілер деңгейінде әдістемелік ұсынымдар ретінде қабылдау сатып алушыларға тендерлік құжаттамаға қарастырып отырған талаптарды енгізуге негіз болады.

3) Ұлттық сертификаттау мен таңбалаудың жүйесіндегі мәселелердің шешімін іздестіру маңызды, саланы реттейтін заңнаманы жетілдіру қажет. Қолданыста болған I типті таңбалау тетігін қайтару қажеттілігі бар деп санаймыз. Сондай-ақ, гринвошинг мәселесімен күресу сұрақтары күн тәртібіне қойылуы тиіс.

4) Әлеуметтік аспектілерді енгізу үшін талаптар мен өлшемшарттарды әзірлеу мүмкіндіктерін қарастыру қажет. Негізгі заңда және оған тәуелді актілерде әлеуетті өнім берушілердің жекелеген санаттарын, мысалы, қоғамдық бірлестіктер мен мүгедектер ұйымдарын мемлекеттік сатып алуға қатысуын ынталандыратын нормалар болуы тиіс. Яғни, осы ұйымдар өндіретін тауарлардың, атқаратын жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің белгілі бір тізбесін бірінші кезекте сатып алуды белгілеу қажет.

5) Мемлекеттік сатып алу жүйесінің табысты жұмыс істеуіне қол жеткізу үшін Қазақстан кадр әлеуетін нығайтуға және сала мамандарының кәсіби деңгейін арттыруға ұмтылуы тиіс. Мемлекеттік сатып алумен айналысатын қызметкерлердің кәсіби деңгейін арттыруға қажет шаралар жүйесі атқарылуы қажет. Осыған байланысты өкілетті орган мемлекеттік сатып алу жүйесінде жұмыс істейтін мамандардың кәсіптік деңгейін арттыруға және қабілеттерін дамытып отыруға бағытталған ережелер мен нұсқаулықтарды әзірлеуі тиіс.

6) Ұлттық заңнаманы жетілдіру мен тұрақты мемлекеттік сатып алу жүйесін үздіксіз дамыту үшін өкілетті орган осы саладағы халықаралық үрдістер мен инновацияларға мониторинг жүргізіп отыруы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1 «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңының жобасы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14606808>.

2 Ибрагимова Ф.Г. 2021 жылдың 15 қарашасында «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына енгізілген өзгерістердің іс жүзінде жүзеге асырылуының кейбір сұрақтары / Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтқазин, Н.О. Байжуманов // «Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы» ғылыми журналы. — 2022. — № 2(24). — Б. 75–82.

3 Ибрагимова Ф.Г. «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды іс жүзінде іске асыру тиімділігінің мәселесі / Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтқазин, Н.О. Байжуманов // «Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы» ғылыми журналы. — 2023. — № 1(27). — Б. 18–25.

4 Ибрагимова Ф.Г. Қазақстан Республикасындағы «Жасыл» мемлекеттік сатып алу институтының дамуын заңнамалық қамтамасыз етудің өзекті мәселелері / Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтқазин // «Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы» ғылыми журналы. — 2023. — № 3(29). — Б. 18–28.

5 Шадрина Е.В. Государственные закупки для устойчивого развития: международный опыт / Е.В. Шадрина, И.В. Ромодина // Вопросы государственного и муниципального управления. — 2017. — № 1. — С. 149–172.

6 Vluggen R. Sustainable Public Procurement — External Forces and Accountability / R. Vluggen, C.J. Gelderman, J. Semeijn, M. van Pelt // Sustainability. — 2019. — No 11. — P. 1–16.

7 Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors. — [Electronic resource]. — Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0025>.

8 [Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the council of 26 February 2014 on Public procurement.](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024) — [Electronic resource]. — Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>.

- 9 Grandia J. Sustainable Public Procurement: The Impact of Ability, Motivation, and Opportunity on the Implementation of Different Types of Sustainable Public Procurement / J. Grandia, D. Voncken // Sustainability. — 2019. — No 11. — P. 1–17.
- 10 Балтабаев К. Оценка статуса и правовая экспертиза устойчивых государственных закупок в Республике Казахстан. Отчет эксперта / К. Балтабаев. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20\(in%20Russian\).pdf](https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20(in%20Russian).pdf)
- 11 Lei de Licitações e Contratos Administrativos. LEI Nº 14.133, DE 1º DE ABRIL DE 2021. — [Recurso eletrônico]. — Modo de acesso: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2019-2022/2021/lei/14133.htm
- 12 Egorova M.A. Foreign experience in the implementation of “green” public procurement legal instruments / M.A. Egorova // RUDN Journal of Law. — 2022. — 26(2). — P. 314–328.
- 13 Fuguo C. Towards Sustainable Public Procurement in China: Policy and Regulatory Framework, Current Developments and The Case For A Consolidated Green Public Procurement Code / Cao Fuguo, Zhou Fen // Jurnal undang-undang. — 2014. — № 41(1). — P. 43–67
- 14 Boeger N. Reappraising the UK social value legislation / N. Boeger // Public Money Manag. — 2017. — Vol. 37(2). — P. 113–120.
- 15 Patrucco Andrea S. Designing a public procurement strategy: Lessons from local governments / Andrea S. Patrucco, Davide Luzzini, Stefano Ronchi, Michael Essig, Markus Amann, Andreas H. Glas // Public Money Manag. — 2017. — Vol. 37(2). — P. 269–276.
- 16 «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 ж. 4 желтоқсандағы № 434-V Заңы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434>.
- 17 «Техникалық реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 ж. 30 желтоқсандағы № 396-VI Заңы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000396>.
- 18 «Сатып алынатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің өмірлік циклі құнының есептемесі пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу жүзеге асырылатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары — Қаржы министрінің 2022 жылғы 28 қарашадағы № 1203 бұйрығы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030855>
- 19 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
- 20 В Мажилисе презентовали законопроект о государственных закупках. Официальный интернет-ресурс Мажилиса Парламента Республики Казахстан. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id50719/1>
- 21 Ustyomenko V. Experience of conclusion and performance of engineering, procurement and construction contracts in post-Soviet countries / V. Ustyomenko, V. Teremetskiy, K. Bida, P. Denysyuk, N. Novytska // Cuestiones Políticas. — 2022. — 40(74). — P. 830–848.
- 22 Public Procurement in Kazakhstan: Reforming for Efficiency. The OECD Online Library. — [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/19e56f25-en/index.html?itemId=/content/component/19e56f25-en>
- 23 «Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577>
- 24 Дюсенов Е.А. Некоторые вопросы правового регулирования «зеленой» экономики в Республике Казахстан / Е.А. Дюсенов, А.К. Лямбекова // Вестн. Ин-та законодательства и правовой информации РК. — 2020. — № 5 (63). — С. 76–83.
- 25 Onyusheva I. The Eco-Problems and Green Economy Development in Kazakhstan: An Analytical Survey / I. Onyusheva, D. Ushakov, H.T. Van // International Journal of Energy Economics and Policy. — 2018 — Vol. 8, No. 2. — P. 148–153
- 26 Қазақстан Республикасы Президентінің «Әділетті Қазақстан: бәріміз және әрқайсымыз үшін. Қазір және әрдайым» сайлауалды бағдарламасын іске асыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қарашадағы № 2 Жарлығы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.akorda.kz/kz/kazakstan-respublikasy-prezidentinin-adiletty-kazakstan-barimiz-zhane-arkaysymyz-ushin-kazir-zhane-ardayym-saylaualdy-bagdarlamasy-n-iske-asyru-zhonindegi-sharalar-turaly-2610179>
- 27 Википедия: Всемирная ассоциация экомаркировки. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8>
- 28 «Органикалық өнім өндіру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 ж. 27 қарашадағы № 423-V Заңы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000423>
- 29 Переход к экосертификации продуктов в Республике Казахстан затрудняет высокая стоимость органического сельского хозяйства. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://businessmir.kz/2023/01/31/perehod-k-ekosertifikatsii-produktov-v-rk/>

А.А. Бухаева, Е.М. Айтказин

Вопросы законодательного обеспечения устойчивых государственных закупок в Республике Казахстан

В статье дан обзор правовых основ осуществления закупок для государственных нужд, с учетом экономических, экологических и социальных аспектов или функционирования в стране «устойчивых государственных закупок». Использование устойчивых государственных закупок набирает обороты во всем мире. За последнее десятилетие многие страны приняли законы, побуждающие к развитию этих типов закупок. Казахстан не отстает от этой тенденции и продолжает попытки совершенствования своего законодательства. Несмотря на благие намерения обсуждаемого законопроекта об «изменении курса» в сфере государственных закупок, остается неясным несколько вопросов о том, как законодательные изменения будут реализованы на практике. А действующее законодательство содержит лишь отдельные составляющие устойчивых государственных закупок. Поэтому, в целях обзора законодательства Республики Казахстан, регулирующего сферу государственных закупок, с точки зрения использования принципов устойчивых государственных закупок, оценки его практического применения, а также изучения возможностей законодательного обеспечения концепции устойчивых государственных закупок в целом, авторами данной статьи проведен анализ действующего законодательства. С учетом обсуждаемого нового законопроекта сделаны прогнозы по развитию данных институтов в стране, а также рассмотрены успешные практики зарубежных стран. Авторы статьи пришли к выводу, что регулярные государственные закупки являются важным инструментом обеспечения экологической безопасности, решают экономические и социальные проблемы, и их широкое применение в РК является важной необходимостью. Предложены необходимые меры по развитию и совершенствованию законодательства в указанной отрасли.

Ключевые слова: устойчивые государственные закупки, поставщик, охрана окружающей среды, экономический аспект, социальный аспект, критерии, гринвошинг, устойчивое развитие, инновация.

A.A. Bukhaeva, Y.M. Aytkazin

Issues of legislative support for sustainable public procurement in the Republic of Kazakhstan

In the article an overview of the legal framework for the implementation of procurement for public needs, taking into account the economic, environmental and social aspects or the functioning of “sustainable public procurement” in the country was provided. The use of sustainable public procurement is gaining momentum around the world. Over the last decade, many countries have adopted laws encouraging the development of these types of procurement. Kazakhstan is not lagging behind this trend and continues to try to improve its legislation. Despite the good intentions of the discussed draft law on “changing the course” in the sphere of public procurement, several questions remain unclear as to how the legislative changes will be implemented in practice. And the current legislation contains only certain components of sustainable public procurement. Therefore, in order to review the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the sphere of public procurement from the point of view of using the principles of sustainable public procurement, to assess its practical application, as well as to study the possibilities of legislative support of the concept of sustainable public procurement in general, the group of authors of this article analyzed the current legislation. Taking into account the new draft law under discussion, they made forecasts on the development of these institutions in the country, as well as considered successful practices of foreign countries. The authors of the article came to the conclusion that taking into account the fact that regular public procurement is an important tool for ensuring environmental safety, solving economic and social problems, its wide application in Kazakhstan is an important necessity. Necessary measures for development and improvement of legislation in this sector are proposed.

Keywords: sustainable public procurement, public procurement, provider, environmental protection, economic aspect, social aspect, criteria, greenwashing, sustainable development, innovation.

References

- 1 «Memlekettik satyp alu turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zanynyn zhobasy [Draft law of the Republic of Kazakhstan “On public procurement”]. Retrieved from <https://legalacts.gov.kz/npa/view?id=14606808> [in Kazakh].
- 2 Ibragimova, F.G., Aytkazin, Ye.M., & Baizhumanov, N.O. (2022). 2021 zhyldyn 15 qarashasynda «Memlekettik satyp alu turaly» Qazaqstan Respublikasynyn zanyna engizilgen ozgeristerdin is zhyzinde zhyzege asyrylyunyn keibir syraqtary [Certain is-

sues of Practical Implementation of Amendments to the Law of the Republic of Kazakhstan “On Public Procurement” Introduced on November 15, 2021]. “*Qyqyq qorgau organdary akademiiasynyn Zharshysy*” *Gylymi zhurnaly — “Bulletin of the Academy of law enforcement agencies” Scientific journal*, 2(24), 75–82 [in Kazakh].

3 Ibragimova, F.G., Aytkazın, Ye.M., & Baizhumanov, N.O. (2023). “Memlekettik satyp alu turaly” Qazaqstan Respublikasynyn Zanynga engizilgen ozgerister men tolyqtyrular dy is zhyzinde iske asyru tiimdiliginin maselesi [On the Issue Effectiveness of the Practical Implementation of Amendments and Additions to the Law of the Republic of Kazakhstan “On public procurement”]. “*Qyqyq qorgau organdary akademiiasynyn Zharshysy*” *Gylymi zhurnaly — “Bulletin of the Academy of law enforcement agencies” Scientific journal*, 1(27), 18–25 [in Kazakh].

4 Ibragimova, F.G., & Aytkazın, Ye.M. (2023). Qazaqstan Respublikasyndagy «Zhasyl» memlekettik satyp alu institutynyn damuyn zannamalyq qamtamasyz etudin ozekti maseleleri [Topical Issues of Legislative support for the Development of the Institute of “Green” Public Procurement in the Republic of Kazakhstan]. “*Qyqyq qorgau organdary akademiiasynyn Zharshysy*” *Gylymi zhurnaly — “Bulletin of the Academy of law enforcement agencies” Scientific journal*, 3(29), 18–28 [in Kazakh].

5 Shadrina, E.V., & Romodina, I.V. (2017). Gosudarstvennyye zakupki dlia ustoichivogo razvitiia: mezhdunarodnyi opyt [Public Procurement for Sustainable Development: International Experience]. *Voprosy gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniia — State and municipal administration issues*, 1, 149–172 [in Russian].

6 Vluggen, R., Gelderman, C.J., Semeijn, J., & Pelt, van M. (2019). Sustainable Public Procurement — External Forces and Accountability. *Sustainability*, 11, 1–16.

7 Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0025>.

8 Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the council of 26 February 2014 on Public procurement. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>.

9 Grandia, J., & Voncken, D. (2019). Sustainable Public Procurement: The Impact of Ability, Motivation, and Opportunity on the Implementation of Different Types of Sustainable Public Procurement. *Sustainability*, 11, 1–17.

10 Baltabaev, K. Otsenka statusa i pravovaia ekspertiza ustoichivyykh gosudarstvennykh zakupok v Respublike Kazakhstan. Otchet eksperta [Assessment of the status and legal expertise of sustainable public procurement in the Republic of Kazakhstan. Expert's report]. Retrieved from [https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20\(in%20Russian\).pdf](https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20(in%20Russian).pdf) [in Russian].

11 Lei de Licitações e Contratos Administrativos. LEI Nº 14.133, DE 1º DE ABRIL DE 2021. Retrieved from https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2019-2022/2021/lei/14133.htm

12 Egorova, M.A. (2022). Foreign experience in the implementation of “green” public procurement legal instruments. *RUDN Journal of Law*, 26(2), 314–328.

13 Fuguo, C. (2014). Towards Sustainable Public Procurement in China: Policy and Regulatory Framework, Current Developments and The Case For A Consolidated Green Public Procurement Code. *Jurnal undang-undang*, 41(1), 43–67.

14 Boeger, N. (2017). Reappraising the UK social value legislation. *Public Money Manag.*, 37(2), 113–120.

15 Patrucco, Andrea S., Luzzini, Davide, Ronchi, Stefano, Essig, Michael, Amann, Markus, & Glas, H. Andreas (2017). Designing a public procurement strategy: Lessons from local governments. *Public Money Manag.*, 37(2), 269–276.

16 “Memlekettik satyp alu turaly” Qazaqstan Respublikasynyn 2015 zhylygy 4 zheltoksandagy № 434-V Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2015 No. 434-V “On public procurement”]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434> [in Kazakh].

17 “Tekhnikalyyq retteu turaly” Qazaqstan Respublikasynyn 2020 zhylygy 30 zheltoksandagy № 396-VI Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 No. 396-VI “On technical regulation”]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000396> [in Kazakh].

18 “Satyp alynatyn tauarlardyn, zhymystardyn, korsetiletin qyzmetterdin omirlik tsikli qynynyn esepemesi paidalanylattyn konkurs tasilimen memlekettik satyp alu zhyzege asyrylatyn tauarlardyn, zhymystardyn, korsetiletin qyzmetterdin tizbesin bekitu turaly” Qazaqstan Respublikasy Premer-Ministrinin orynbasary — Qarzhy ministrinin 2022 zhylygy 28 qarashadagy № 1203 byirygy [Order of the Deputy Prime Minister-Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated November 28, 2022 No. 1203 “On approval of the list of goods, works, services for which public procurement is carried out by the tender method, using the calculation of the cost of the life cycle of purchased goods, works, services”]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030855> [in Kazakh].

19 Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyñ Qazaqstan khalqyna Zholdauy. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin resmi saity [Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan. Official website of the president of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-toqaevtyñ-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> [in Kazakh].

20 V Mazhilise prezentovali zakonoproekt o gosudarstvennykh zakupkakh. Ofitsialnyi internet-resurs Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazakhstan [In the Majilis presented the bill on public procurement. Official Internet resource of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id50719/1/1> [in Russian].

21 Ustyomenko, V. (2022). Experience of conclusion and performance of engineering, procurement and construction contracts in post-Soviet countries. *Cuestiones Politicas*, 40(74), 830–848.

22 Public Procurement in Kazakhstan: Reforming for Efficiency. The OECD Online Library. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/19e56f25-en/index.html?itemId=/content/component/19e56f25-en>

23 “Qazaqstan Respublikasynyn «zhasyl ekonomikaga» koshui zhonindegi tyzhyrymdama turaly” Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin 2013 zhylygy 30 mamrydagy № 577 Zharlygy [Decree of the president of the Republic of Kazakhstan dated May 30, 2013 No. 577 “On the concept of transition of the Republic of Kazakhstan to a “green economy”]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577> [in Kazakh].

24 Dyussenov, Ye.A., & Lyambekova, A.K. (2020). Nekotorye voprosy pravovogo regulirovaniia «zelenoi» ekonomiki v Respublike Kazakhstan [Some issues of legal regulation of the “green economy” in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoi informatsii RK — Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, 5(63), 76–83 [in Russian].

25 Onyusheva, I., Ushakov, D., & Van, H.T. (2018). The Eco-Problems and Green Economy Development in Kazakhstan: An Analytical Survey. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(2), 148–153.

26 Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin “Adilette Qazaqstan: barimiz zhane arkaisymyz ushin. Qazir zhane ardaiym” sailauldy bagdarlamasyn iske asyru zhonindegi sharalar turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin 2022 zhylygy 26 qarashadagy № 2 Zharlygy [Fair Kazakhstan: for all and for each of us. Decree of the president of the Republic of Kazakhstan dated November 26, 2022 No. 2 on measures to implement the election program now and always]. Retrieved from <https://www.akorda.kz/kz/kazakhstan-respublikasy-prezidentinin-adilette-kazakistan-barimiz-zhane-arkaisymyz-ushin-kazir-zhane-ardaiym-sailauldy-bagdarlamasyn-iske-asyru-zhonindegi-sharalar-turaly-2610179> [in Kazakh].

27 Vikipediia: Vsemirnaia assotsiatsiia ekomarkirovki [Wikipedia: World Ecolabeling Association]. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8 [in Russian].

28 “Organikalyq onim ondiru turaly” Qazaqstan Respublikasynyn 2015 zhylygy 27 qarashadagy № 423-V Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No. 423-V “On the production of organic products”]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000423> [in Kazakh].

29 Perehodo k ekosertifikatsii produktov v Respubliuke Kazakhstan zatrudniaet vysokaia stoisimost organicheskogo selskogo khoziaistva [Transition to ecocertification of products in the Republic of Kazakhstan is hampered by the high cost of organic agriculture]. Retrieved from <https://businessmir.kz/2023/01/31/perehod-k-ekosertifikatsii-produktov-v-rk/> [in Russian].

Information about the authors

Bukhaeva Anar Argyngazynovna — Doctor of political science, Head of the Department of Jurisprudence, Abay Myrzakhmetov Kokshetau University, Kazakhstan;

Aytказин Yerlan Maidanuly — Master of jurisprudence, Senior Lecturer of the Department of “Civil Law Disciplines”, Educational institution “Alikhan Bokeikhan University”, Semey, Kazakhstan; e-mail: aytkazin1805@mail.ru